

KÖNIG FRIGYES OSZLOPAI

A fiatal Goethe 1786 szeptemberében érkezett Rómába és aztán másfél évig maradt ott. A város neki, mint ahogyan más újonnan érkezőknek vagy a hosszabb-rövidebb ideje már ott élőknek is, sok meglepetéssel szolgált. Az antik szobrászat híres remekeit — a belvederei Apollót vagy a Laokoón-csoportot már a 16. század eleje óta ismerték, de a 18. század sokfelé folyó ásatásai — ha mai mértékkel nem is voltak túlságosan szakszerűek — ezekben az években meglepő új látványokkal gazdagították a várost és látogatóit. Ez nemcsak Rómában volt így azon a régi századvégen, egész Itália-szerte megtörtént: az újonnan előkerült és fokozatosan egymáshoz kapcsolódó töredékek nyomán új perspektíva nyílt, amely nemcsak a tér távolába, hanem a korok rétegein át az idő mélyére vezette a képzeletet. Ha az ember ma kinéz a Museo Campidoglio falába vágott keskeny nyíláson, maga is megpillanthatja az ókori római utcák messzibe futó vonalát, a valamikor két oldalt emelkedő épületek monumentális romjait, a ledőlt oszlopok rézsütösen egymásnak támaszkodó „szeleteit”. Nem egymástól elszigetelt részleteket, gyönyörűséges törmelékét lát a szemlélő, hanem egymással összefüggő, értelmesen tagolt, áttekinthető hálózatot, rendszert, egy antik város eleven és érthető egységét, felfogható és átélhető, szinte tapintható valóságát; az időnek, a történelemnek azt a valóságát, amely Goethét annak idején egész életére lebilincselte. Római szomszédja, a festő Tischbein ismert képén meg is örökítette a dombokról a városra lepillantó, a látványon merengő költőt.

Goethe Róma-élményéhez hasonlóan képzelhetjük el annak a napnak benyomásait, amelyen pár évvel ezelőtt Kőnig Frigyes először Zárában járt és megállt az egykori római Fórumon. Valószínűleg a város zezugos utcáin, az egymásra torlódó épületek közül és a szabálytalanul hullámzó embertömeg nyüzsgéséből érkezett oda, erre a méltóságteljesen üres térségre. Mellette emelkedik a Szent Donát templom, ez a 9. században épült magas és súlyos test, karéjosan hajló, zárt falaiival. Mesterünk — ahogyan ismerjük őt — nyilván már előzőleg tanulmányozta a templom történetét, és számított rá, hogy odabent egymásra következő korok kőrétegei emelkednek egymáson, elképzelte, milyen szellemi élvezetet kínál majd szétválasztani rétegeket, értelmes rendbe fogni a teret, átlátni a részleteket, megérteni az egészet.

A kétemeletes, furcsa, egyszerre szabályos és gyengéden elrajzolt templombelsőben azonban elsősorban az oszlopok ragadták meg figyelmét. Ezeket a másodlagosan felhasználta, magas és karcsú elemeket a Fórum omladozó római kori épületeiből hozták át ide. Velük jött észrevétlenül az idő is, egy más idő, más építészet, más kultúra; a magasból alánéző oszlopfők, a hengeres oszloptesten végigfutó kanellúrák nem terelhetik el a néző figyelmét arról a meglepő tényről, hogy ezek az új helyükön felállított oszlopok nem igazi architekturális elemek, hiszen nem támasztanak alá semmit, nem ők hordozzák a boltozat súlyát. Mintha csak a bibliai „ég oszlopai” lennének; a platóni eszmerendszer „tartópillérei”: az európai kultúra számára mindenképpen a rend, a törvény ölt formát általuk.

A zárai napok tanulsága Kőnig számára elsősorban ennek megértése és átélése volt, de egyúttal annak felismerése is, hogy az oszlopokon végigsikló élek, a közöttük puhán árnyékos mélyedések elegáns hullámzása rokon a tengerhullámok folytonosan ismétlődő alakzataival, a mediterrán lépcsősorok eleven ritmusával; és a kikötői tuskók (a „bakok”) — amelyekhez a matrózok durva kötéllel vagy láncsal rögzítik a hajót — formája maguk is „oszlopok”. Koroknak és kultúráknak, magának a történelemnek ez a magától értetődő természetességgel egymásra torlódó rétegződése Zárában közvetlenebbül és közelebből érintette Kőniget, mint korábban bármikor. Itt a kiállításon látható egyik nagy festményének közepén antik oszlopok és oszloptöredékek között modern kávéházi teraszok és szabadtéri munkahelyek napernyője virít. A színek — élénk piros, árnyékos kék — hangosan feleselnek egymással, de az idő könnyű, levegős közegében ma és régmúlt, a történelmi korok fanyar harmóniába simulnak.

Tudjuk, Kőnig eddig is elsősorban a formát kutatta, azokat a lehetőségeket és módszereket kereste, amelyekkel sikerül egy látvány részleteiből, töredékeiből érvényes képet alkotni. Az adriai nyár ebben előzékenyen sietett segítségére: megtalálta a formát, amelynek tisztasága, belső arányai és energiával telt harmóniája új lehetőségekkel töltötte meg eddigi gondolkodását, egész munkásságát. Amilyen hirtelen lehetett a felismerés a maga idején, a művészi gyakorlat most olyan óvatosan és tapintatosan járja át az új festményeket és plasztikákat anélkül, hogy érvénytelenítené a korábbi Kőnig-műveket. A kékes fényben játszó sűrű oszlopsorok mögött felsejlik a Gyermekkori monumentumok-képsorozat holdsü-

tés melankóliája, a bronzreliefek háttérében mintha a még korábbi fa-domborműveken megjelenő bábú-modellek mozdulatai társulnának az oszloptestek hajlékonyan rövidülő plasztikájával, a kék-fekete festmények és akvarellek szárnyzerű rétegei a várrajzok különös, szintvonalas „domborzatát” idézik. Most látszik igazán, milyen szoros kapcsolatban az európai művészet és történelem folyamatosságához, a nagy festészeti és kulturális tradíció problémáihoz, és most látszik az is, minden szembeötlő formai különbség ellenére milyen közel került azokhoz a kortársaihoz (Jovánovics György, Megyik János), akik ugyanennek a hagyomány-nak a sodrában „úsznak az árral”.

A Szent István Király Múzeum őrzi König Frigyesnek egy sokrészes nagy kompozícióját 1995-

ből; a *Nagy Utazás* a címe. Mintha ugyanaz a költői jelenet ismétlődne hétszer az időnek és a térnek különös fénytörésében. A mából visszapillantva e műre, szívesen látja az ember afféle korai jóslatnak, amely a zárai utazást vetíti előre.

„Azért utazol, hogy újra átéljed a múltat — kérdezi a kán Italo Calvino *Láthatatlan városok* című könyvében beszélgetőtársától —, azért utazol, hogy megtaláld a jövődet?” „A távol nem más — válaszolja Marco —, mint negatív tükör. Az utazó felismeri azt a keveset, ami a sajátja, miközben felfedezi azt a sok mindent, amit nem ért el és nem ér el soha.”

KOVALOVSZKY MÁRTA

Elhangzott 2013. március 30-án a székesfehérvári Szent István Király Múzeumban.

OTTHON A VERSBEN Kalász Márton köszöntése

Kalász Márton a remény könyveit írja, nemcsak egyik szép verseskötetének címe (*Változatok a reményre*) szerint, költészetének szelleme jelzi a reménységet, pontosabban az érte folytatott küzdelmet, ami már maga is az életbizalom jele. Ez a remény az Evangélium szellemiségéből következik, és a kereszténység legnagyobb értékei közé tartozik. A költő gyermekkorra, amelyről *Téli bárány* című önéletrajzi regényében számol be, félelmek és szorongások között telt, azt a kis közösséget, amelyhez tartozott, ismételtelen súlyos próbák elé állította a történelem. Dunántúli német családban született, gyermekkorában két nyelvű kultúrában élt, diákkorában választotta véglegesen a magyar nyelvet (a német kultúrával mindazonáltal azóta is szoros kapcsolatban maradt). Családjá, hasonlóan a tolnai és a baranyai németekhez, két évszázadon keresztül ugyanazt a történelmet élte át, amelyet a magyarság: művelte a földet, szerényen gyarapodott, katonáskodott, felnevelte gyermekeit, eltemette halottait. Mindez évtizedekre megváltozott a második világháború körül. Először a nagynémet hódító politika kívánta a dunántúli németeket (a svábokat) a saját szolgálatába állítani, nem mindig sikeresen, ez azonban nem változtatott azon, hogy a tolnai, baranyai németeket bűnbakként használta fel a második világháborút követő politika. Beindult a kollektív megtorlások gépezete, s hasonlóan a szlovákiai vagy bácskai magyarsághoz, a dunántúli németeket is elűzték otthonukból, mintha kényszerű exodusukkal jóvá lehetett volna tenni a korábbi igazságtalanságokat.

Ebben a felbolydult, kiszámíthatatlanná vált világban kellett a remény. Önéletrajzi regényéről írván Kalász Márton a következőket jegyzi meg: „Regényemnek (...) ott lehetne a vége, amikor szereplői megszabadulnak a kényszertől, hogy minduntalan választaniuk kelljen, s a rettegéstől, hogy rosszul választanak.” Ezt a kényszert és ezt a rettegést akarta elűzni verseivel, először talán saját életéből, aztán a körötte lévő emberi közösségek életéből. Nemcsak a hazai németekéből, hiszen a német népcsoport történelmi kálváriájával egy időben a felvidéki és a délvidéki magyarság egy részét is elűzték szülőföldjéről, ugyancsak erőszakos eszközökkel, akár a dunántúli németeket, majd hamarosan az ország egész népének rettegnie kellett. Reményre mindig szükség volt, a költő, aki a remény mellett érvelt, jól tudta, hogy a költészetnek közösségi küldetése van, különösen nehéz korszakokban, midőn a kényszerű választások kegyetlenek, és a sérült lélek vigasztaló szóra vár. Kalász Márton költészete emlékek és álmok mellett ennek a vigasztalásnak is hangot adott: ez kínált fel számára közösségi küldetést.

Költői indulásának elégikus zengése volt, az elégikus érzés mindazonáltal otthonossággal párosult, a pályakezdő Kalász Márton otthon érezte magát a dunántúli faluban, illetékesnek tudta magát a szülőföldjén, mintha rejtetten elutasította volna azokat a méltatlan vádakokat, amelyek egy évtizeddel korábban szinte egy egész hazai népcsoport sorsát meghatározták. Ismerte a dolgokban rejtőző költőiséget, és szóra tudta bírni a tárgyak, a természet eredendő poézisét. Az első megdöbbenést az elszakadás okozta: valójában nemzedéki élmény volt ez is, persze nemcsak Kalász nemzedéktársainak jutott osztályrészül, né-

hány évvel később a fiatalabbaknak: Csukás Istvánnak, Ágh Istvánnak, Bella Istvánnak, Kiss Benedeknek is. Az elszakadás a megszokott világtól, az otthontól, a falutól és az idegenség érzése, amely ennek az elszakadásnak a következménye volt. Mindennek fájdalmát a sokat idézett vers, *A szökött ló elégiája* szólaltatta meg: „szívére fájdalom ül / mi lesz ha bokros lidércek / közt itt marad egyedül / mindjobban betelefonódik / a lépés indáiba / s már nem is jön soha senki / hogy elvezesse haza?...” A korábbi versek a népies hagyománynak megfelelően érzékletes és tárgyyszerű képet adtak, műfaji tekintetben a tájrajz, az életkép és az arckép hagyományait követték. A *szökött ló elégiája* jelképes erővel fogalmazott, a tárgyyszerű képet alig elrejtett személyes vallomással egészítette ki, ez az átalakuló költői személyiség helyzetére és konfliktusaira utalt.

Az elszakadásról írott vallomás már korszerű szimbólumteremtő módszert alkalmazott, a jelképes kifejezés a személyiség mélyebb övezetében végbemenő átalakulást valósította meg. Az átalakulásnak kettős magyarázata volt: az idegen országokkal és a közelmúlt történelmével való ismerkedés. Abból a zárt világból, amelyben Kalász Márton felnőtt, messze vezettek az utak, térben és időben egyaránt. A fiatal költő külföldre került, idegen városokkal és kultúrákkal ismerkedett, egyszersmind rádöbrent arra, hogy a huszadik század pusztító történelme milyen sebeket ejtett Európa városain, Európa népeinek lelkén. Megismerte azokat a személyes és közösségi sérüléseket, amelyeket alig volt képes meggyógyítani a múltó idő. Világképének, költői szemléletének át kellett alakulnia, most már nemcsak az elszakadás elégius érzését élte át, hanem a messzeség ígézetét és a történelemnek azt a traumáját, amelyről Berlin, Varsó és Buchenwald gondoskodott. Az *Éjjeli körmenet* nagyszabású látomása a háború áldozatainak szenvedését és vértanúságát idézte fel. A költő elmerült a győtrelem emlékeiben, képzelőerejét és részvétét felkeltették a történelmi emlékek, azonosulni tudott a pusztítás áldozataival. A látványköltészetet a változó magyar líra egy áramlatához hasonlóan nála is víziós szemlélet váltotta fel. A zaklatott látomások a személyiség benső átrendeződéséről tanúskodtak, a költő a kor nagy történelmi katakлизmaival és emberi tragédiáival találkozott.

Ezzel a kiábrándító élménnyel szemben kellett megtalálni a felépülés, a biztonság lehetőségét és menedéket. Az elveszített természetes otthon helyett a költőnek új otthonot kellett találnia, ezt lelte meg a könyvek között, az irodalom világában és bizonyára mindenekelőtt a költészetben. Az otthonra találás költői megújulással járt együtt, az

otthonkeresés és vele együtt a mindinkább biztos önismeret mitikus távlatokat kapott. *Szállás* című kötetét a költő a következő szavakkal vezette be: „A szállás képzete a jóleső ernyedés, a megnyugvás képzete is. Nyugodt voltam én is valamiképp, amíg e verseket írtam. (...) Az állapot volt nyugodt, szállás-állapot volt. Ennek az állapotnak köszönöm, hogy oldódhattam, el-eléngedhettem magam.” Otthonra talált, ez védelmet és megbékélést adott. A szerelem, a munka, a magányos meditáció: ezek teremtették meg az otthonosság vigasztaló állapotát, leginkább természetesen a költészet maga. Nagy Lászlóhoz — és persze annyi költőhöz hasonlóan — Kalász Márton is a „versben bujdosott”. A költészet az emberi létezés alig megnevezhető titkairól beszélt, a valóság „fö-lötti”, egyszersmind a valóság „alatti” világ néma rezdüléseit nevezte meg. Az alkotó személyiségnek erről a mitikus tapasztalatáról rajzolt képet a *Költészet* című vers, midőn arról a nehezen leírható lelkiállapotról adott számot, amelyben a vers megszületik. A léleknek ezt az állapotát fogalmi eszközökkel nem lehet leírni, legfeljebb olyan szóképekkel, amelyek a személyiség mélyebb övezetében lezajló mozgásokat, történéseket érzékeltetik, attól kezdve, hogy minden tapasztalat és felismerés zsi bongani kezd, addig, amíg a formában minden csendesen elsimul.

Az emberi létezés korlátozott és véges természete mintegy a külső világban, a tárgyias költői átlényegítésében, magában a költészetben kapott kiegészülést. A gyermekkor emlékei, a város magányba omló házai, egy fal előtt verdeső madár: megannyi lehetőség, hogy a személyes létezés gazdagabbá és tudatosabbá váljék általuk. A tárgyak közben óhatatlanul mitologikus értelmet kaptak, mitikus sugárzásba kerültek. „...képeim, könyveim / lassan mítoszba vándorolnak át” — olvassuk az *Arcmás, emlékeztetőül* két sorát. Bizonyára nem véletlenül hivatkozik a költő Hölderlinre, ennek a mitologikus sugárzásnak, a tárgyak mitologikus távlatba állításának ő volt a mestere. A Kalász Márton által vallott költészet-felfogás természetesen a poétikai gyakorlat átalakulásával járt együtt, a gondolati igényt és a szerkesztő fegyelmet az elvontság igénye, az enigmatikus fogalmazás váltotta fel. A versek tárgyias világa erősen elvonatkoztatott; a tárgyyszerű képeket látszólag alig hatja át erősebb érzelem, lázasabb indulat.

Ezt az elvontan tárgyias stílust a modern költészetben Rilke honosította meg, ő beszélt a tárgyakon „átragyogó lényegről”, arról, hogy a költészetnek ezt a lényegét kell megragadnia. Kalász Márton versei is a tapasztalatok, felismerések benső lényegét keresték, ez okozta végső-kig tömörített kifejezőmódjukat. Azt, hogy a

metafórákat mint megnevező fogalmakat használták, s hogy nagy szerepet adtak a kihagyásos szerkezetnek, az elhallgatásnak. A vers ilyen módon az olvasó aktív közreműködésére számít, a szöveg emlékeket és analógiákat kelt életre, mitikus hívószavai mintegy mozgásba akarják hozni az olvasó képzeletét és emlékezetét. Kalász Márton versei a gondolati líra után a lényegkereső költészet egyszerű, mégis mitikus és talányos ábráit rajzolták az olvasó elé.

Az elvonatkoztatás és a tárgyiasság egymást kiegészítő igénye révén Kalász Márton személyes költői nyelvet hozott létre. Igaz, ennek a nyelvnek vannak rokonai, a kései Pílinzskynél, Rába Györgynél vagy Kalász kedves német költőinél: Paul Celannál, Günther Kunertnél. Élő költészetünkben mégis ritka az a végsőkéig tömörítő írásmód, amelyet kialakított, hogy a megszokott szavakkal valami szokatlant, soha nem tapasztaltat mondjon el. A versnek ismeretelméleti és erkölcsi szerepet adott, a szavak segítik az elmét abban, hogy tájékozódjék a világ útvesztőjében, egyszersmind rájuk épülhet az az ellenálló készség, amely megvédi a személyiség integritását. A költő érzékeli a nagy múltú emberi és erkölcsi értékek pusztulását, s verseiben hitet tesz ezek mellett az értékek mellett, vagy éppen új értékeket állít. Ebben a világban a költő és a mindenség vagy éppen a költő és Isten párbeszéde folyik. Az alkotó személyiség kiszolgáltatottnak, esendőnek és sebzettnek érzi magát, mégis azt a helyet keresi, amelyet a teremtésben egyedül ő tölthet be. A versek nem egyszer olyan gondolatokat fogalmaznak meg, amelyek Heidegger lét- és időszemlélete révén ismerősek, akár a modern keresztény ontológiából is levezethetők.

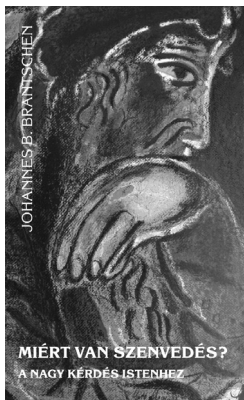
Valami névtelen és aligha megnevezhető fájdalom és félelem szövi át ezeket a verseket. A földre és az időbe vetett személyiség alig talál védelmet az ismeretlen és általában megnevezhetetlen, pusztító erők ellen, magára maradvá legfeljebb rettegését írhatja le. Ennek a megnevezhetetlen rettegésnek a mitikus szimbóluma a sarkvidékek homályából prédálni érkezett hóbagoly, amely magával ragadja a látszólag biztonságban levő törékeny életeteket. A *Hóbagoly* című vers kétségtelenül újabb költészetünk egyik remeke, amely szokatlan intenzitással és szuggesztivitással fejez ki egy lelkiállapotot és foglal össze egy tragikus „metafizikai” felismerést.

A költő jól tudja, hogy a romlással szemben, éppen az élet védelme végett, valódi értékeket kell állítani: ilyen értékeket keres a reményben és az otthonosságban. Nem először használom ezeket a fogalmakat, most azonban mindkettőnek határozottabb a karaktere. A remény a transzcendenciahoz fordul, az isteni kegyelembe veti bizalmát, s mint a *Getsemáné* című többrészes költeményből kitetszik, éppen „a világ nagy fájdalmában”, mondhatnám így is: a létezés mélypontján ad vigasztalást. Az otthonosságot pedig most már véglegesen a magyar nyelvben és költészetben találta meg, vagyis a reménynek a transzcendens hit, az otthonosságnak a birtokba vett kultúra a támasza. Mindkettő a magyar költészet sok évszázados hagyományára utal. Ezt a két értékvilágot szolgálja Kalász Márton költészete.

POMOGÁTS BÉLA

Sziből gratulálunk Kalász Mártonnak, szerkesztőbizottságunk tagjának a Balassi Bálint-emlékkardhoz és a Kossuth-díjhoz! (A szerk.)

A VIGILIA KIADÓ AJÁNLATA

JOHANNES B. BRANTSCHEN

Miért van szenvedés?

A nagy kérdés Istenhez

Amikor Johannes B. Brantschen beszélni mer a szenvedésről, akkor nem próbálja meg agyonmagyarázni a szenvedést vagy akár olcsó vigaszt nyújtani a szenvedőknek. Pusztán arra vállalkozik, hogy velük együtt érezze, de megszólítja az egészségeseket és a „boldogokat” is, utána gondoljon a szenvedés titkának. A könyv nyílt és őszinte tájékozódása segíthet eligazodnunk, hogy keresztény hittel hogyan lehet szembenézni a szenvedés tapasztalatával.

Ara: 1.800 Ft

Megvásárolható vagy megrendelhető

a Vigilia Kiadóhivatalban és a honlapunkon

Telefon: 486-4443; Fax: 468-4444; E-mail: vigilia@vigilia.hu;

Honlap: www.vigilia.hu